

УДК 364.442

DOI: 10.26565/2218-2470-2020-9-06

ГРОМАДСЬКО-АКТИВНА ШКОЛА ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Євдокимова Ірина Анатоліївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, e-mail: i.yevdokimova@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7099-757X>

Стаття присвячена аналізу громадсько-активних шкіл як суб'єктів соціальної роботи в умовах децентралізації в Україні. Відзначено, що в умовах реформи місцевого самоврядування та децентралізації в Україні формується протиріччя між необхідністю формування доступної системи соціальної підтримки населення і можливою нездатністю багатьох об'єднаних територіальних громад її сформувати. Тому об'єднані територіальні громади повинні використовувати всі наявні ресурси та можливості для забезпечення ефективного надання соціальної підтримки населенню. Одним з таких ресурсів є школа, зокрема, її особлива модель, яка отримала назву «громадсько-активної школи». Громадсько-активна школа – це навчальний заклад, в якому значна увага приділяється налагодженню партнерських стосунків між школою та громадою.

Модель громадсько-активної школи як центру розвитку місцевої громади включає в себе наступні напрями діяльності: демократизація, волонтерство, партнерство школи та громади. Кожний з цих напрямів передбачає використання громадсько-активною школою різноманітних інструментів. Демократизація передбачає запровадження в школі низки демократичних процедур: демократизація уроків, створення дієвих органів шкільного самоврядування тощо. Волонтерство пов'язано з тим, що волонтерські акції стають невід'ємною частиною діяльності школи. Партнерство школи та громади розглядається як встановлення та розвиток взаємовигідних відносин між школою та місцевою громадою для спільного вирішення проблем. Головними інструментами в межах цього напрямку діяльності виступають надання різних послуг, в тому числі соціальних, для мешканців території; організація спільних заходів; розробка та здійснення соціальних програм та проєктів, проведення просвітницьких заходів тощо. В процесі здійснення такої діяльності школа поступово стає ресурсним центром місцевої громади та перетворюється на важливого суб'єкта соціальної роботи. В статті розглянуто історію становлення громадсько-активних шкіл, головні напрями та інструменти їх діяльності, зроблено висновок про роль громадсько-активних шкіл в соціальній роботі в громаді.

Ключові слова: громадсько-активна школа, громада, соціальна робота в громаді, соціальні проблеми, децентралізація, волонтерство, партнерство, об'єднана територіальна громада та інші.

ОБЩЕСТВЕННО-АКТИВНАЯ ШКОЛА КАК СУБЪЕКТ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В ОБЩИНЕ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Євдокимова Ірина Анатоліївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, площа Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: : i.yevdokimova@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7099-757X>

Статья посвящена анализу общественно-активных школ как субъектов социальной работы в условиях децентрализации в Украине. Отмечено, что в условиях реформы местного самоуправления и децентрализации в Украине формируется противоречие между необходимостью формирования доступной системы социальной поддержки населения и возможной неспособностью многих объединенных территориальных общин ее сформировать. Поэтому объединенные территориальные общины должны использовать все имеющиеся ресурсы и возможности для обеспечения эффективного предоставления социальной поддержки населению. Одним из таких ресурсов является школа, в частности, ее особая модель, которая получила название «общественно-активной школы». Общественно-активная школа — это учебное заведение, в котором значительное внимание уделяется налаживанию партнерских отношений между школой и общиной.

Модель общественно активной школы как центра развития местной общины включает в себя следующие направления деятельности: демократизация, волонтерство, партнерство школы и общины. Каждое из этих направлений предполагает использование общественно-активной школой различных инструментов. Демократизация предполагает введение в школе ряда демократических процедур: демократизация уроков, создание действенных органов школьного самоуправления. Волонтерство связано с тем, что волонтерские акции становятся неотъемлемой частью деятельности школы. Партнерство школы и общины рассматривается как установление и развитие взаимовыгодных отношений между школой и местной общиной для совместного решения проблем. Главными инструментами в рамках этого направления деятельности выступают предоставления различных услуг, в том числе социальных, для жителей территории; организация совместных мероприятий; разработка и осуществление социальных программ и проектов, проведение просветительских мероприятий и т.п. В процессе осуществления такой деятельности школа постепенно становится ресурсным центром местного сообщества и превращается в важного субъекта социальной работы. В статье рассмотрена история становления общественно-активных школ, главные направления и инструменты их деятельности, сделан вывод о роли общественно-активных школ в социальной работе в общине.

Ключевые слова: общественно-активная школа, община, социальная работа в общине, социальные проблемы, децентрализация, волонтерство, партнерство, объединенная территориальная община и другие.

SOCIALLY ACTIVE SCHOOL AS AN ACTOR OF COMMUNITY SOCIAL WORK IN UKRAINE

Yevdokymova Iryna – PhD (Sociology), Associate Professor, Associate Professor of Department of Sociology of Management and Social Work, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: i.yevdokimova@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7099-757X>

The article is devoted to the analysis of socially active schools as subjects of social work under decentralization in Ukraine. It is noted that in the context of the reform of local self-government and decentralization in Ukraine, a contradiction is formed between the need to create an accessible system of social support for the population and the possible inability of many united territorial communities to form it. Therefore, united territorial communities should use all available resources and opportunities to ensure the effective provision of social support to the population. One of such resources is school, in particular, its special model, which is called “socially active school”. The socially active school is an educational institution in which considerable attention is paid to building partnerships between the school and community.

The model of a socially active school as a center for the development of a local community includes the following areas of activity: democratization, volunteering, and school-community partnerships. Each of these areas involves the use of various tools by a socially active school. Democratization involves the introduction of some democratic procedures in the school: democratization of lessons, creation of effective bodies of school self-government. Volunteering is associated with volunteer actions that becoming an integral part of the school. The partnership between the school and the community is seen as the establishment and development of mutually beneficial relations between the school and the local community for joint problem solving. The main tools in this area of activity are providing of various services, including social, for residents; organizing joint events; developing and

implementing social programs and projects, educational activities, etc. In the process of implementing such activities the school gradually becomes a resource center of the local community and turns into an important subject of social work. The article discusses the history of socially active schools, the main directions and instruments of their activity, concludes that socially active schools could play the significant role in community social work.

Key words: *socially active school, community, social work in the community, social problems, decentralization, volunteering, partnership, united territorial community and others.*

Одним з напрямів реформи з децентралізації, яка була розпочата в Україні в 2014 році, є реформа місцевого самоврядування, пов'язана з передачею значних повноважень та бюджетів від державних органів до органів місцевого самоврядування. В межах цієї реформи здійснюється формування об'єднаних територіальних громад та переформатування системи надання соціальних послуг населенню. В нових умовах об'єднані територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання щодо створення в органі місцевого самоврядування підрозділу з соціальних питань, його назви та кількості працівників. Можливості створення в об'єднаній територіальній громаді соціальних служб залежить від чисельності населення, яке потребуватиме певного виду допомоги, фінансових можливостей та інших чинників. Але у разі відсутності таких сприятливих обставин в громаді все ж таки може існувати певна кількість мешканців, які потребуватимуть певного виду соціальної підтримки, але їх чисельність буде недостатньою для створення соціальної служби або її певного підрозділу. І в цьому випадку соціальні права таких мешканців можуть бути порушені. Хоча слід зазначити, що законодавство України надає можливість на умовах співробітництва територіальних громад на договірних засадах надавати соціальні послуги таким групам населення (Про співробітництво територіальних громад: Закон України, 2014), але надання цих соціальних послуг може бути територіально віддалено від місця їх постійного проживання і, як наслідок, створюватиме для них певні незручності, а також може стати основною для виникнення так званих «помилко виключення». Таким чином, в умовах реформи місцевого самоврядування та децентралізації в Україні формується протиріччя між необхідністю формування доступної системи соціальної підтримки населення - і можливою нездатністю об'єднаних територіальних громад її сформувати.

З нашої точки зору, в такій ситуації, об'єднані територіальні громади повинні використовувати не тільки потенціал співробітництва з іншими територіальними громадами, але й всі власні наявні ресурси та можливості для забезпечення ефективного надання соціальної підтримки мешканцям – навіть малочисельним групам та зі специфічними потребами. Одним з таких ресурсів є школа, зокрема, її особлива модель, яка отримала назву «громадсько-активної школи».

При загальному інтересі до питань децентралізації та шкільної реформи вивченню громадсько-активних шкіл та їх можливостей в умовах реформи з децентралізації в Україні не приділяється увага з боку вчених. Особливості реформи з децентралізації в Україні досліджено в значній кількості робіт вітчизняних науковців: І. Абрам'юк, О. Бабінова, С. Романюк, О. Берданова, А. Ткачук, Ю. Ганущак, М. Деркач, С. Єгоричева та інші. Проблеми управління освітою, закладами освіти, запровадження в них інновацій досліджували Н. Бібік, Л. Ващенко, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Л. Карамушка, В. Кремень, О. Сухомлинська, О. Ляшенко та інші. В той же час безпосередньо громадсько-активна школа в Україні та її можлива роль як суб'єкта соціальної роботи в умовах децентралізації майже не досліджується українськими вченими. Аналізу громадсько-активних шкіл присвячені роботи Л. Поповича, О. Онаць, Г. Єльнікова, О. Марчак та інших.

Мета статті – проаналізувати можливості громадсько-активної школи як суб'єкта соціальної роботи в громаді в умовах реформи з децентралізації в Україні.

Формування громадсько активних шкіл почалося в 1935 році в місті Флінт в США, де вчитель фізкультури Ф. Менлі, стурбований проблемою підліткової злочинності, запропонував концепцію школи як додаткового ресурсу для місцевої громади. Цю ідею підхопив відомий промисловець і філантроп, член Ротарі-клубу Ч. Мотт, який профінансував експериментальну програму, що охопила 5 шкіл у м Флінт. Ці школи стали місцем надання освітніх послуг для всіх місцевих жителів (Линдемманн-Комарова, 2004, с. 3).

Перші громадсько-активні школи, які виникли в 1930-ті роки в Америці та в Європі, були, як правило, орієнтовані на громадсько орієнтовану освіту або «безперервну освіту». Пізніше вони стали виконувати більш широкий спектр функцій.

На думку самого Френсіса Менлі, громадсько-активні школи ґрунтуються на принципі поваги до кожної людини та її права стати учасником вирішення проблем громади (Линдемманн-Комарова, 2004, с. 4). Громадсько-активна школа – це навчальний заклад, в якому значна увага приділяється налагодженню партнерських стосунків між школою та громадою. Таким чином, концепція громадсько-активної школи розглядає школу не тільки як установу, яке виконує функцію навчання та соціалізації, а й формування активних і відповідальних громадян, вирішення соціальних проблем громади.

Л. Попович також відзначає, що «громадсько-активна школа – це навчальний заклад, метою діяльності якої є не тільки надання якісних освітніх послуг учням, але й прагнення до залучення наявних ресурсів місцевої громади, батьків та жителів територіальної громади до вирішення соціально-культурних, організаційно-виховних, управлінських проблем, які постають перед новою українською школою, громадою, країною» (Попович, 2017, с. 49).

На думку О. Онаць «сутність феномену управління громадсько-активною школою полягає в тому, що керівник разом зі своєю шкільною командою та представниками громадських структур має запроваджувати державно-громадську модель управління з посиленням ролі громадських структур. Для трансформації школи в громадсько-активну керівництву навчального закладу необхідно організувати роботу над спільним баченням його розвитку, забезпечити командне навчання з метою руйнації рутинних підходів і вироблення інноваційних, створити ефективну модель взаємодії педагогічної спільноти, громадськості та влади у розв'язанні освітніх проблем школи та проблем громади» (Онаць, 2015, с. 49).

Як відзначають Г. Єльнікова та О. Марчак «громадсько активна школа є однією з інноваційних моделей розвитку освітніх систем, що передбачає максимальну участь громади у творенні людини нового покоління глобалізованого світу, здатної до демократичних перетворень, критичного мислення, активної дії» (Єльнікова, Марчак, 2010, с. 3).

Модель громадсько-активної школи як центру розвитку місцевої громади включає в себе наступні напрями діяльності: демократизація, волонтерство, партнерство школи та громади. Кожний з цих напрямів передбачає використання громадсько-активною школою різноманітних інструментів. Демократизація передбачає запровадження в школі низки демократичних процедур: демократизація уроків, створення дієвих органів шкільного самоврядування тощо. Волонтерство як напрям діяльності громадсько-активних шкіл пов'язано з тим, що волонтерські акції стають невід'ємною частиною діяльності школи. Партнерство школи та громади розглядається як встановлення та розвиток взаємовигідних відносин між школою та місцевою громадою для спільного вирішення проблем. В процесі здійснення таких відносин школа поступово стає ресурсним центром місцевої громади, інструментами діяльності якого можуть бути наступні: надання різних послуг, в тому числі соціальних, для мешканців території; організація спільних заходів; розробка та здійснення соціальних програм та проєктів; надання приміщень, обладнання для проведення масових заходів; консультування з різних питань, пов'язаних з діяльністю місцевої громади; створення громадських шкільних фондів; здійснення благодійних акцій; проведення тренінгів, круглих столів, семінарів, конференцій; проведення опитувань серед членів громади; проведення просвітницьких заходів тощо (Линдемманн-Комарова, 2004, с. 141-149). Перелік напрямів та інструментів діяльності громадсько-активних шкіл без сумніву тісно корелює з сутністю, напрямками та тактиками соціальної роботи в громаді.

Соціальна робота в громаді є рівнем соціальної роботи, якому притаманні власні методи, прийоми тощо (Семигіна, 2004, с. 22). Зміст роботи в громаді традиційно пов'язують із процесом допомоги в самовдосконаленні громад або з активним залученням людей до розв'язання проблем, які впливають на їхнє життя. У цьому зв'язку одним з найбільш точних, з нашої точки зору, є визначення Г. Чейнена, який розглядає роботу в громаді «як активізацію безоплатної, самовмотивованої діяльності мешканців, що відображає або стосується сумісного життя чи умов мешканців цієї місцевості; вона також може містити в собі діяльність органів влади або інших дійових осіб, що мобілізує або включає такі дії з боку мешканців» (Безпалько, 2005, с. 44).

До головних моделей соціальної роботи в громаді відносять модель місцевого розвитку, модель соціального планування та модель соціальної дії, які відрізняються своєю спрямованістю та набором інструментів з її реалізації. Модель місцевого розвитку спрямована на організацію зусиль членів місцевої громади щодо поліпшення умов життя в громаді. В межах цієї моделі використовують такі інструменти, як організація благодійних акцій, добровільної співпраці, розвиток місцевих лідерів, здійснення навчальних та просвітницьких заходів, залучення мешканців до впровадження змін тощо. Модель соціального планування зосереджена на розробці способів вирішення спільних проблем у таких сферах, як правопорушення,

забезпечення житлом, соціальне обслуговування тощо. В якості головних інструментів її реалізації виступають громадські слухання, громадські обговорення, розробка програм та проєктів, їх оцінювання тощо. Модель соціальної дії орієнтована на підтримку вразливих груп громади за допомогою таких інструментів, які сприятимуть привертанню уваги громади до проблем цих груп та забезпечать перерозподіл влади, ресурсів, зміну порядку ухвалення рішень у громаді та політики формальних структур (Семигіна, 2004, с. 37): лобювання, проведення інформаційних кампаній, організація масових акцій (пікети, збір підписів під петиціями та листами, проведення символічних акцій, акцій громадської непокори), правове консультування; супровід судових позик тощо. Очевидно, що всі ці напрями та більшість названих інструментів можуть бути застосовані й у практиці діяльності громадсько-активних шкіл, що дозволяє зробити висновок про громадсько-активну школу як суб'єкта соціальної роботи в громаді.

Слід зазначити, що рух за створення громадсько-активних шкіл набирає обертів в багатьох країнах світу, в тому числі в Україні. Більше десяти років тому в Україні розпочала свою діяльність програма «Школа як осередок розвитку громади» на базі семи шкіл у містах Донецьк і Стаханов (Луганська область), Київській і Львівській областях. Сьогодні ця програма охоплює понад 700 шкіл, які називають себе громадсько-активними, майже в усіх областях України (Громадсько-активні школи в Україні : кроки до дій). Досвід роботи громадсько-активних шкіл в Україні узагальнено Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» в його методичних публікаціях (Громадсько-активні школи в Україні : кроки до дій), створена он-лайн база громадсько-активних шкіл України (Он-лайн база даних громадсько-активних шкіл).

Таким чином, громадсько-активна школа – це навчальний заклад, в якому значна увага приділяється налагодженню партнерських стосунків між школою та громадою. Партнерство школи та громади полягає у встановленні та розвитку взаємовигідних відносин між школою та місцевою громадою для спільного вирішення проблем. В процесі здійснення таких відносин школа поступово стає ресурсним центром місцевої громади та перетворюється на важливого суб'єкта соціальної роботи. З огляду на потенціал громадсько-активних шкіл як суб'єктів соціальної роботи в громаді в умовах реформи з децентралізації в Україні, формування об'єднаних територіальних громад та переформатування системи соціальної роботи їх підтримка стає важливим науково-практичним завданням в Україні.

Література:

- 1.Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ, 2005. 176 с.
2. Громадсько-активні школи в Україні : кроки до дій: посібник зі створення та управління громадсько-активною школою. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». 2-ге видання. Київ : СПД-ФО Парашин К. С., 2008. 164 с.
3. Єльнікова Г., Марчак О. Науково-методичний супровід організації та розбудови громадсько-активних шкіл в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Теорія та методика управління освітою»* 2010. Випуск 3. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_3/11.pdf (дата звернення: 14.02.2020).
4. Линдемманн-Комарова С. Руководство для создания общественно-активных школ : Методология и опыт применения в пяти странах. Ереван : IFES, 2004. 233 с.
5. Онаць О. М. Концептуальні засади організаційних механізмів і технологій громадсько-державного управління загальноосвітніми навчальними закладами : посібник / за наук. ред. Л. М. Калініної. Київ, 2015. 109 с.
6. Он-лайн база даних громадсько-активних шкіл. URL : <http://gash.ussf.kiev.ua/uk> (дата звернення : 14.01.2020)
7. Попович Л. М. Громадсько-активна школа – модель нової української школи. *XIII International Conference «Strategi of Quality in Industry and Education»* : June 5-8 2017, Varna, Bulgaria. P. 346 –350. URL : http://lib.iitta.gov.ua/710304/1/Varna_Bulgariya.pdf (дата звернення : 14.02.2020)
8. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18b> (дата звернення : 14.02.2020).
9. Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлевські В. Нова школа у нових громадах : посібник з ефективного управління освітою в об'єднаних територіальних громадах. Київ, 2017. 128 с.
10. Семигіна Т. В. Робота в громаді: практика й політика. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 180 с.

References:

1. Bezpalko O. V., 2005. *Sotsialna robota v hromadi: navch. posib* [Social work in community]. Kyiv [in Ukrainian].
2. *Community-active schools in Ukraine: steps to action: a guide to creating and managing a community-active school*, 2008. 3rd ed. Kyiv : SPD-FO Parashyn K. S. [in Ukrainian].
3. Ielnykova H., Marchak O., 2010. Scientific and methodological support for the organization and development of socially active schools in Ukraine. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu»*, [online] issue 3. Available at: <http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_3/11.pdf> [Accessed 14 February 2020] [in Ukrainian].
4. Lyndemann-Komarova S., 2004. *Rukovodstvo dlia stvornyia obshchestvenno-aktyvnykh shkol : Metodolohyia y opyt pryvnenyia v piaty stranakh* [Guidelines for creating community-based schools: methodology and experience in five countries]. Erevan: IFES. [in Russian].
5. Onats O. M., 2015. *Kontseptualni zasady orhanizatsiinykh mekhanizmiv i tekhnolohii hromadskoderzhavnoho upravlinnia zahalnoosvitnimy navchalnymy zakladamy: posibnyk* [Conceptual bases of organizational mechanisms and technologies of public-state management of general educational institutions: the manual]. Kyiv [in Ukrainian].
6. *Online database of socially active schools*. Available at : <http://gash.usf.kiev.ua/uk> [Accessed: 14 January 2020] [in Ukrainian].
7. Popovych L. M. Hromadsko-aktyvna shkola – model novoi ukrainskoi shkoly [Socially active school is a model of a new Ukrainian school]. In: *Strategy of Quality in Industry and Education*», Proceedings of the XIII International Conference , Varna, Bulqaria, June 5-8 2017, pp. 346 –350 [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine on cooperation of territorial communities, 2014. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* ,17 July [in Ukrainian].
9. Seitosmanov A., Fasolia O., Markhlievski V., 2017. *Nova shkola u novykh hromadakh: posibnyk z efektyvnoho upravlinnia osvitoiu v obiednanykh terytorialnykh hromadakh* [A new school in new communities: a guide to effective education management in integrated communities] . Kyiv. [in Ukrainian].
10. Semyhina T. V., 2004. *Robota v hromadi: praktyka y polityka* [Work in community: practice and policy]. Kyiv : Vyd. dim «KM Akademiia» [in Ukrainian].